

Észak-Erdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása

HA ÉSZAK-ERDÉLY NEMZETISÉGI VISZONYAINAK kialakulását a történetíró szemével nézzük, a mai helyzet és a még csak háromszáz évvel ezelőtti állapot között is feltűnő különbséget észlelünk. Egészen sajátos, a geopolitikai tényezőknek ellentmondó folyamat eredménye az erdélyi Mezőség mai néprajzi képe: míg az ország többi részén a magyarság a központi fekvésű síkföldeken, ősi szállásterületén megtartotta számbeli fölényét és komoly veszteségeket csak a széleken szenvedett, addig Erdélyben éppen a tartomány szívében, a magyar életformának leginkább megfelelő s ezért a magyarok által legkorábban betelepített Mezőségen került kisebbségi sorsba, ami által összefüggő tömbjei (székelység, kalotaszegiek) a perifériákra szorultak. Maga ez a paradoxon jellegű tünet is mutatja, hogy itt nem lehet szó következetes fejlődésről, hanem sokkal inkább külső tényezők erőszakos beavatkozásáról, ami az erdélyi népek természetes földrajzi elhelyezkedését és erőviszonyait katasztrófaszerűen támadta meg és forgatta fel.

Magyar és román életterület

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG, mint jellegzetes nagypásztor nép, életformájánál fogva csak legeltetésre alkalmas területet szállott meg, tehát a sűrű, aljnővényzetben szegény bükkerdőbe már nem nyomult be, még kevésbé a fenyőerdőbe. Áttérve a földművelő életformára, ugyancsak a síksági és dombvidéki területek kínáltak alkalmas életterületnek, s így a magyarság természetes néphatára nagyjában összeesett a bükkhatárral. Ezzel szemben a kispásztor, juh-tenyésztő románság előszeretettel kereste fel a bükkösök és fenyvesek tisztásait, sőt maga is hozott létre irtás útján hegyi legelőket. Ilyenformán a két nép természetes életterülete meglehetősen biztonságosan szétválasztható, a síkságon és dombvidékeken a bükkösök határáig a magyarság telepedett le, a bükkösök szegélyétől fel egészen a magashegyi legelőig a románság szállt meg.

Ha egy pillantást vetünk a szóban forgó terület erdőtérképére és gondolatban összehasonlítjuk a néprajzi térképpel, lehetetlen fel nem fedoznünk a kettő közti legszorosabb összefüggést. A Szilágyság tölgyerdős dombjait és folyóvölgyeit kelet felől hatalmas félkörben szegélyezik a Réz, Meszes és Bükk hegységek erdőborította vonulatai. Ezekhez csatlakozik a Szamos szurduki kanyarulatánál az Ilosvai hegység, mely végigvonulva a Nagyszamos északi partján, bükköseivel határt szab

a magyarság délről jövő terjeszkedésének. A Bihari és a Gyalui havasok bükkösei a Kiszamos mentén egész Kolozsvárig nyúlnak, körülzárva az öbolszerű Kalotaszegetet. Kelet felől a Sajó völgye mögött kezdődik az erdők sűrűsödése, jelezve a néprajzi határ szükségszerűségét. Annak a területnek, melyet a fentebb leírt bükkvonal körülzár, kisebb-nagyobb bükkerdőfoltjai kevés lehetőséget adnak arra, hogy egy vándorló kispásztor nép tanyát verjen a völgyek földműves lakossága között.

A ROMÁNSÁG RÖVIDDEL a XIV. század közepe előtt tűnik fel az itt tárgyalt három megyében, tömegesebb megjelenése a század második felére esik. Akkorra a magyarság már több mint háromszáz éves itt lakásra tekinthetett vissza. Kolozsvár környékén a X. század közepe óta töretlen folytonosságban követhetők a magyar nyomok s Szent István uralkodása alatt az egész szóban forgó terület, mint királyi sóvidék, teljes gazdasági, közigazgatási és katonai szervezettségben tartozott a magyar állam keretei közé. A Nagyszamos vonalán húzódtak a gyepük Beszterce vidékétől egészen a szatmári Avas hegység lábáig, amint azt a helynevek is bizonyítják (Felőr, Alőr, Örmező, Zsibó mellett, Órút és Örmező a Szamos romádi kanyarulatánál stb.) s a mögöttes terület folyóvölgyeiben három évszázad leforgása alatt sűrű egymásutánban keletkeztek magyar falvak. A tatárjárás (1241 — 42.) emberirtását kiheverve, az itt talált szórványos szláv lakosságot felszívva, a XIV. század elején, amint azt a római katolikus egyházak helyeknek 1332—37 között történt összeírása bizonyítja, a magyarság a Mezőség sokszáz falujában egyedüli úr volt.

Szilágy megye magyarsága

A BERETTYÓ FELSŐ FOLYÁSA MENTÉN Szilágybagos (50), Szilágyborzas (49), Szilágnagyfalu (48), Bűrgezd (47), Zovány (46), Alsókaznacs (45), Ipp (44), Lecsmer (43) és Kémer (42) már a XIII. század eleje óta szerepelnek az oklevelekben, Alsókaznacsot (a felsőtől megkülönböztetendő) 1523-tól Magyarkaznacsnak nevezik, tehát lakossága akkor még magyar, a többiek máig megtartották magyar többségüket. Mögöttük, a Réz északi lejtőin 1341. óta ismerünk román falvakat.¹ A Bánffy-család valkói uradalmához tartoztak s gyors szaporodásuk földesuri telepítésnek tudható be. Az uradalom központja, Alsóvalkó (51), 1522-től Magyarvalkó, már 1249-ben feltűnik; mint neve is bizonyítja, magyar lakosságú, középkori egyházak hely s az újkorban is virágzó református gyülekezet. Porc, Márkaszék, Szilágycseres és Felsőkaznacs (57—59, 61) románsága a valkóvári román falvakkal egyidőben, a XIV. század elején települt meg. A *Kraszna-völgyben* az ősi Kraszna megyének nevet adó Kraszna (53), azután Krasznahorvati (54), Petenye (55), Magyarkecel (56), Ráton (52), Krasznarécse (99), Varsolc (98), Szilágypercesen (94), Somlyószécs (97), Szilágysomlyó (94), Somlyócsehi (93), Som-

¹ Felsővalkó (67), Bogdánháza (84), Csizér (80), Tuszatelke (71), Pecsely (78), Alsó- és Felsőbán (76-75), Felsőszék (74), Krasznafüzes (69), Halmasd (60), Oláhkecel (85), Elyüs (63), Detrethem (62), tűnnek fel ekkor, másfél évszázad alatt számuk megkétszereződik; 1481-ben »oláh falvak«: Bagolyfalu (83), Boronamező (82), Boján (79), Perje (81), Palicka (77), Krasznatótfalu (72), Ujvágás (68), Füzespateľke (70), Valkóváralja (66), Krasznajáz (65), Gyümölcsénes (64) s a XVI. század elején tűnik fel Ballaháza (73).

lyóújlak (89), Kárásztelek (41), Krasznahidvég (88), Mojád (87) és Zálnok (39) az egész középkoron át a XVI. század végéig magyar falvak,² nagy részükre már a XIII. századtól kezdve vannak adataink. Köztük a kis román szórványok: Badacsony (96), Kerestelek (92) és Domoszló (40) román lakosságáról a XVI. század eleje óta tudunk. *A Zilah-patak két partján* Zilah (101), Egrespatak (102), Szilágypanit (100), Szilágyvaja (104), Cigányi (105), Magyargoroszló (109), Szilágyballa (110), Selymesilosva (91), Szilágylompért (90), Sarmaság (86) a XVII. században mind virágzó református gyülekezetekkel bíró magyar községek.³ Oláhbaksa (111), Ökörítő (112) kis román szigetek a magyar többség közé beékelve.

Hasonló a helyzet *a Kusaly-patak völgyében*; Diósad (108), Magyarbaksa (128), Szilágykerked (125), Kusaly (127), Mocsolya (113), Szilágysámson (114), Szer (120), Hadadnádásd (121), Hadad (123), Lele (124), s az azóta elpusztult Apáca (122), továbbá Szilágykövesd (115), Szilágykorond (117), Bogdánd (119) nagyrészt a középkor óta egyházas magyar falvak, közöttük Kirva (126) valószínűleg csak a XVII. század elején románosodott el teljesen.⁴ A Bükk hegységből leszirvárgó románság a középkor végén kezd a két legszélső falu, Korond és Kövesd határaitban megtelepedni, de a völgy magyarságának etnikai egysége még a XVI. században is megbontatlan. *A Szilágy-patak hosszában* alakult magyar falvak: Göröcsön (106), Szilágyfőkeresztur (107), Doba (129), Debren (222), Vervölgy (130), Szilágyszentkirály (223), Nagymon (131), Menyő (132), Szilágyszeg (134), Nyirmon (133), Désháza (135), Szilágycseh (155), Völcsök (156), Vicsa (161), Szamosújlak (162), Monó (159), Égerhát (163) és *a Szamos bal partjának* magyar őrfalvai: Szamosardó (160), Sülemed (158), Szamoscikó (157), Bösháza (154), Benedekfalva (153), Oláhhorvát (152), Szamosszéplak (151), Inó (150), Szamosudvarhely (149) és Zsibó (148) közé azonban már a XIV. század második felétől román falvak ékelődnek: Szilágynádásd, Nagyszeg, Dabjon, Dabjonújfalva, Szilágysolymos, Kucsó, Fűrmenyes, Szilágyapatelek, Nyirsid, Vártelek, Mojgrád és Beréd (136–147), a Meszes bükkerdői mentén kitöltve a magyarság számára településre alkalmatlan területet.⁵ Míg ezt a szilágysági magyar tömböt délről és keletről a Réz és a Meszes

² Krasznarécsén 1550 körül a jobbágyok nevei: Virág, 2 Mór, 3 Nagy, 5 Tolvaj, Veres, 2 Kis, Höczi, 3 Uza, 3 Tőrei, Király, 3 Fekete, 2 Gábriel, 2 Szabó, Gáborján, 3 Koly, s még 1606-ban is csupa magyar jobbágy- és dülőnevekkel találkozunk, ezek közt fordul elő a beszivárgó románság jeleként: »oláhok ösvénye«. Petri: Szilágy vm. monographiája. IV. 288, 290. Somlyószécs a XVII. században még önálló református eklézsia, de már a XVI. században feltűnnek román jobbágynevek is. Uo. IV. 483, 492. Somlyócséhin a XVI. században Kis, Csikos, Paap, Jobbágy, Tamás, Néma, Rác, Drabant, Czipelus, Rigó nevű jobbágyok fordulnak elő. Uo. IV. 352–3. Krasznahidvég jobbágynevei: 2 Máté, Paal, Fablyan, Péter (1529), Balla, Gál, János (1675). Uo. III. 513. Zálnoknak a XVII. században önálló református eklézsiaja volt. Uo. IV. 812.

³ Egrespatak határában már a XV. század végén megjelennek románok, de még a magyaroktól külön települnek: 1543-ban Magyar- és Oláhhegypatak külön falvak. Uo. III. 341. Vaján 1549-ben jobbágyok nevei: Kocsis, Ghodry, Kolcsár, Csompoz, 2 Biró, 4 Pogány, Bereck, 2 Tompos, Gál, Oláh. Uo. IV. 742.

⁴ Apácza 1423-ban »possessio hungarialis«. Uo. III. 9. Kusalyon a XVII. század elején a magyar papnak még a kirvai románok is fizették a decimát. Uo. III. 741. Korondon az oláhok sokáig külön falut képeztek (1547: Nagykorond, Oláhhorond), ugyanígy Kövesden is. Uo. III. 681, 694. A később a törzsfalukba olvadt két román falut a térképen 118. és 116. számmal jelöltük.

⁵ Debrent 1387-ben és 1423-ben kifejezetten magyar falunak mondják s a magyar templom romjai máig megvannak. Uo. III. 264. Menyő magyar kismemesi (curialis) falu volt, 1543-ban 15 egytelkes és annál kisebb birtokú magyar nemes család lakta. Uo. IV. 56. Szamosújlakot 1387-ben magyar falunak mondják, 1577-ben jobbágynevei: 2 Pal, 2 Sebek, Biro, 2 Keomeorh, Zopri, 2 Drabant, Andras, -

román bevándorlói zárták el az erdélyi magyarságtól, addig észak és nyugat felé a Bükk hegység erdős lejtőin megszálló románság vont, az előbbinél ugyan sokkal keskenyebb határt Szilágymegeye s az Érmellék és Szatmár magyarjai közé, a Berettyó és a Kraszna völgyét hagyva meg számukra közlekedési kapuknak.⁶ Nyugaton, a megye érmelléki részén, korai középkori magyar falvak sorakoznak: Tasnád, Tasnádszarvad, Érszakácsi, Újnémet, Ákos, Krasznamihályfalva, Krasznacégeny, Érkisfalu, Érszentkirály, Érmindszent, Érgirolt, Érkávás, Érhatvan, Érszodoró, Tasnádszántó, Érkőrös, Szödemeter, Tasnádszilvás, Tasnádbalázsháza, Magyarcsaholy, Keszi, Pele, Peleszarvad, Pér a beléolvadt Ete faluval, Pacalusa, Pacal (1-27) és Csög (234).⁷

A Szamos-balpart magyarsága

A MAI SZOLNOK-DOBOKA ÉS KOLOZS MEGYÉK területén a magyarság települése kétségkívül a Kisszamostól északra, illetve nyugatra eső vidéken indult meg, a legősibb gyepűvonal azonban idezárt még a folyó jobb partján is egy széles sávot. A honfoglaláskori nyomoktól eltekintve (Kolozsvár — Zápolya utcai lelet) két községnév (Jenő és Keszü) is utal a királyság korát megelőző magyar településre, mivel a törzsnevekből származó helynevek sokkal a törzsszervezet felbomlása után nem keletkezettek. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a románság megjelenésekor, a XIV. században a szolnok-doboka és kolozs megyei magyar falvak elenyészően csekély kivétellel már meg voltak alakulva.⁸

– 2 Fekete, 2 Zabo. Uo. IV. 717. Vicsát 1387-ben ugyancsak magyar falunak mondják, 1584-ben jobbágynevek: Zeles, Dobay, Sebeok. Uo. IV. 799. Sülelmeden 1640-ben jobbágyok: Halász, Fazekas, Fodor, Erdélyi. Uo. IV. 359. Cikón 1640-ben jobbágyok: Jakab, Bálint. Uo. III. 195. Benedekfalván 1582-ben jobbágyok: Kowach, Vayda, Beke, Baxay. Uo. III. 114. Oláhhorvátot 1387-ben és 1423-ban magyar falunak mondják, Oláhhorvát nevét csak a XVII. században kapta. Uo. III. 517. Szamoszéplakon 1596-ban jobbágyok: Thiburz, Wyd. Uo. IV. 385. Szamosudvarhely 1387-ben »magyar falu«, 1629-ben jobbágyok: Angios, Kadar, Darabant, Chehi, Monar, 2 Sabo, Meszaros, Tot, Barta, Söllösi. U. o. IV. 394. Zsibó és Inó 1387-ben még román falvak, azonban a középkor folyamán elmagyarosodtak, utóbbit 1596-ban kifejezetten »magyar falu«-nak állítják. Uo. III. 579.

⁶ A Berettyótól a Szamosig délnyugat-északkelet irányban húzódó román falusor. Usztató, Csekenye, Tasnádbajom, Oláhcsaholy, Tasnádorbó, Kegeye, Alsószopor, Felsőszopor, Nagyderzsida, Kisderzsida (28—38) az Érmelléke és a Kraszna-völgy magyarsága közé ékelődött. E vidék románságára az első adat 1393-ból származik (Kege cum villis Volahorum; Fekete-Nagy—Makkai: Documenta Valachorum, Bpest, 1941. 458.) A bükkalji román falvak: Hadadgyörtelek, Mutos, Alsó-, Közép- és Felsővárca, Bikácafalva, Szilágynyires, Bábca, Somfalu, Bükkötőfalva, Vadafalva, Kecskésfalva, Szilágyilésfalva (164 — 176), Mosóbánya, Szilágyegerbég, Bükkörményes, Alsó- és Felsőszivágy, Felső- és Alsóberekcszó, Gardánfalva (178 — 185) 1391-ben tűnnek fel, mint a század közepén Moldvából beköltözött Drágfiak birtokai. Komoly okaink vannak annak feltételezésére, hogy a Bükköt, Kővárvidékét és innen Szolnok-Doboka északnyugati sarkát s az Egregy és Almás völgyét előzőnlő románság bevándorlásának az ő beköltözésükkel kapcsolatos áramlat volt az előidézője (v. ö. Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. Bpest, 1940. 97 — 98.)

⁷ Csög, Új német és Érhatvan már a XVI. században fogadtak be román lakosságot (Petri i. m. III. 245, IV. 726, III. 373), a többiek azonban a XVII. században is őrizték magyarságukat. Érgirolton 1594-ben a tatárok csupa magyar jobbágy házát égették fel (Uo. III. 366.), Peleszarvad határában 1489-ben minden dűlőnév magyar (Uo. IV. 406).

⁸ V. ö. Tagányi, Réthy, Pokoly. Szolnok-Doboka vm. monographiája I. 61., 65. és Balázs Eva: Kolozs megye kialakulása. Bpest, 1939., térkép.

Kalotaszegen Bánffyhunjad, Zentelke, Kalotaszentkirály, Magyarókereke, Malomszeg, Kalotabökény, Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor, Derite, Jákótelke, Nyárszó, Körösfő, Sárvasár, Magyarbikal (264—277) és Zsobok (226)⁹ magyarsága mellett a Gyalui havasok lábainál meghúzódó román falvak: Székelyó, Incsel, Merregió, Kelecel, Kalotaujfalu, Oláhgyerőmonostor, Nagykalota, Kalotabikal, Erdőfalva és Bedecs (278—287) a hegység és a völgyi magyarság közé beszorult, fiatal, a XIV. század végén és a XV. század elején keletkezett etnikai szórványok. A kalotaszegi magyar tömbhöz szervesen kapcsolódtak az *Almás-völgy* magyar falvai: Ketesd, Farnas, Kispetri, Nagypetri, Almástamási, Bábonny, Váralmás, Középlak, Magyaragyzsombor, Almásszentmihály, Hidalmás, Füzesszentpéter (237 — 248), Almásszentmária (227), Sztána (299) és Tóttelke (300).¹⁰ A Kapus, Nadas, Borsa patakok és a Sebeskörös forrásvidékének erdős domboldalain a XIV. század közepétől fogva jelenik meg néhány román falucska,¹¹ de a hegyvonulat keleti lejtőjén ismét összefüggő magyar népterület következik. A *Kapus völgyében* Gyerővásárhely (290), Magyararkiskapus (291), Nagykapus (293), a Kisszamos völgyében Gyalu (314), Szászlóna (315), Magyarfenes (316), Szászfenes (318), Kolozsvár (319), Szamosfalva (544), Apahida (543), Magyarzsuk (541), Nemstsuk (542) magyar helységek.¹² Dél felé, a Kapus és Kisszamos mentének magyar falvait román telepek szegélyezik, délről idevándorolt töredékek, területünkön a románságnak első képviselői.¹³ A Kapus—Kisszamos vonaltól északra a Deberke völgyéig a középkorban s az újkor elején a magyarság egyetlen hatalmas tömbben élt. A *Nadas mentén* Jegenye (296), Inaktelke (297), Egeres (298), Mákó, Nadasdaróc, Bogártelke, Solyomtelke, Türe, Magyargorbó, Magyaránadas, Vista, Szucság, Bács (302—311), Nádasszentmihály, Magyarzentpál, Magyarsárd, Nádaskóród, Méra, Nadaspapfal-

⁹ Deritén 1455-ben 5, 1491-ben 9 kétségtelenül magyar nevű jobbágy élt (Balázs i. m. 22.)- Kalotabökényen ugyan már 1375-ben vannak románok (Hungari et Olachy de Bokan; Fekete-Nagy—Makkai i. m. 258.), de római katolikus temploma bizonyítja magyar jellegét. Magyarvalkón 1504-ben 6 magyar nevű jobbágyot említenek (Balázs i. m. 23.)

¹⁰ Farnason 1396-ban Hegedős István, 1453-ban Veres Bálint, Macskás Pál, 5 Parvus (Kis) és egy Magnus (Nagy), 1513-ban Sárdi György jobbágyok élnek (Balázs i. m. 22—23.), Nagypetrin 1428-ban Barthalyws, 1486-ban Arach és Magnus nevű jobbágyok élnek (Csánki, Magyarország történeti földrajza stb. V. 395.). Még 1644-ben is csupa magyar nevű jobbágy lakta (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.). Úgyszintén Váralmás, Almásszentmihályon és Bábonnyban is (Uo.). Almástamásin 1498-ban Veres Máté jobbágy szerepel (Csánki i. m. V. 417.). Füzesszentpéteren ugyan 1461-ban lagnak már ötvenedet fizető jobbágyok (Z. Páclisanu: Un registru al quinquagesimei, Fraților A. și I. Lapedatu, București, 1936. 598.), de középkori római katolikus egyháza bizonyítja magyar jellegét.

¹¹ Oláhnadas (295), Dank (301), Topaszentkirály, Nadasberend, Pusztatopa (321-323), Milván, Ugróc, Almásdál, Füzés (358-361).

¹² A mai Magyarfenes 1332-ben mint »Oláhfenes« tűnik fel, de már akkor római katolikus egyháza van, tehát magyar jellegűnek kell tekinteni. 1443-ban Forgach és Horwath nevű lakói fordulnak elő (Csánki i. m. V. 361.). Szászfenes lakói 1492-ben Modor és Fodor (Uo.)- Szamosfalván a XV. században 16 feltétlenül magyar jobbágynevű fordul elő (Uo. V. 404.). Apahida középkori határnevei és egy ismert jobbágycsaládja (Soldos) magyarok (Uo. V. 328.). Nemeszsukon magyar kismesek éltek, Magyarzsukon 1538-ban jobbágyok Gewdry, 2 Santho, Beres, 2 Plylep, 3 Nagh, 3 Bonyo, Wayda, 2 Kanthor. 2 Zeky, Kouach, 3 Sypos, Demyen, Palffy, Zylagy, Zakach, Fenesi, Thorkos, Thar, Thezev, Byro, Fysthews, Kathonay. Chany (Erd. Nemzeti Múzeum, Suky lt. C (20.).

¹³ Pányik (288), Oláhgyerővásárhely (289), Oláhkiskapus (292), Egerbegy (294), Melegsamos (312), Hidegsamos (313), Tótfalu (317) s idetartoznak a mai Magyarfenesnek a XIV. század elején idekerült, azóta eltűnt románjai is.

va, Kajántó, Bodonkút, Diós,¹⁴ Magyarmacskás, Szentmártonmacskás, Hosszúmacskás, Fejérd¹⁵ (324—336), a *Borsa-völgyben* Nagyesküllő, Súlyomkő, Kide, Bádok, Csomafája, Kolozsborsa, Válaszút (337—343), Ördögkeresztur, Magyarfodorháza, Kovácsi, Bábus, Kolozsgyula, Borsaujfalu (228—233),¹⁶ a Lónai és Lozsárdi patakok mentén Kendilóna (344), Szamosjenő (345), Ónok, Doboka, Lónapoklostelke, Magyarderzse, Magyarköblös, Páncélcseh, Récekeresztúr (347—353), Szentkatolnadorna, Vajdaháza, Drág (355—357), Felső- és Alsótők, Szarvaskend, Esztény, Tötör, Kecsedszilvás, Kecsed, Girolt, Szilkerék (362—370), Kódor, Désakna, Oláhpéntek, Ormány, Kérő (375—379), Néma (381) és a *Deberke völgyében* Mánya, Radákszinye, Alparét (387—389) és Szekerestörpény (382)¹⁷ magyarságának egységét csak néhány jelentéktelen kis román szórvány tarkította.

¹⁴ Magyarorbán 1437-ben 20 kétségkívül magyar jobbágy fordul elő (Csánki i. m. V. 355.). Nádasszentmihályon 1461-ben vannak ugyan román jobbágyok, de római katolikus temploma bizonyítja magyar jellegét, a XV. században Magyar, Harangozó, Magyar, Ósz, Keresztély, Tapasztó nevű jobbágyok élnek (Uo. V. 4110.). Sárdon 11 magyar jobbágynev fordul elő a XV. században (Uo. V. 398 — 399.). Kóródon Székely, Ósz és László jobbágynevekkel találkozunk ugyanakkor (Uo. V. 369.). Pappfalván a XV. században jobbágynevek: Zengő, Balog, Kovács, Deák (Uo. V. 410.). Szentpálon a XV. században 10 magyar nevű jobbágyot említenek (Uo. V. 392.). Kajántón 1580 körül 51 magyar nevű jobbágyot sorolnak fel (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.): Bodonkuton, a régi Budán, minden középkori jobbágy- és határnev magyar (Csánki i. m. V. 339—340.). Dióson 1469-ben 15 magyar nevű jobbágy szerepel (Uo. V. 346.).

¹⁵ Bár a három Macskásról fennmaradt középkori határ- és jobbágynevek magyarok, 1461-ben az akkori Csepegőmacskáson feltűnnek román pásztorok (Uo. V. 379.). Fejérd középkori jobbágynevei is magyarok (Uo. V. 350.).

¹⁶ A borsavölgyi falvak egyrésze még a középkorban római katolikus egyházas hely volt, más részéről tudjuk, hogy a XVII. században református anyaszentegyházak voltak (Népkönyv az erdélyi ev. református anyaszentegyház számára, 1882. IV — V. 1.). 1461-ben az ötvenedszedők egyetlen borsavölgyi faluban sem találtak románokat (Páclisanu i. m.). A románság késői megjelenésére lásd: Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés, Kolozsvár, 1932.

¹⁷ Kendilónát 1596-ban »magyar falu«-nak mondják (Szolnok-Doboka mon. i. m. IV. 292.). Ónokon 1473. jobbágyok: Vas, Tőke, Burda, Széki, Varga, Magyar, 1646-ban »magyar falu« (Uo. V. 287, 289.). Dobokán jobbágyok 1500: Almás, Máté, Kovács, 1501: Gyala, Cséce, Kis (Uo. III. 325.). Derzsén 1582: Fazakas, Varga (Uo. III. 280.). Köblösön XV. sz.: Szőke, Asztalos, Rostagyártó, Bakó, Nagy, Marti, Falnag, Tamási, Szabó, Andok, Kajántai, Márk, Vajda, Kovács, Álc, Rohmány, Máté, Sarlódi, XVI. sz.: Sebestyén, Szöllős, Kupa, Máté, Asztalos, Kőmives, Simon, Fodor (Uo. 451—454.), Récekeresztúron 1588: több magyar nevű jobbágy, 1674: Csató, Orosz, Balás, János, Kovács (Uo. V. 543.), Szentkatolna határnevei 1441-ben magyarok (Uo. VI. 365.). Vajdaháza 1440-ben »possessio ungaralis«, jobbágynevek 1486: Márkus, Teke, Kékes, Dali, Szabó, 2 Pető, Székely, Cseh, Szöcs, Kádár, (Uo. VII. 53—55.). Alsótőkön jobbágynevek 1484: Johos, Lénárt, Szalacsi, Erdős, Gyómolom, Veres stb. (Uo. VII. 6.), Felsőtőkön 1510: Mór, Lénárt (Uo. VII. 36.), Tötörön 1651: Sós, György, Kovács stb. (Uo. VII. 36.), Szarvaskendet 1594-ben »magyar falu«-nak mondják (Uo. VI. 279.), Esztényben 1594-ben 20 magyar nevű jobbágyot írtak össze (Uo. III. 425.), Kecsedon jobbágyok 1473: Varga, Ferenczi, Dési, Sibert, Kádár (Uo. IV. 235.), Kecsedszilváson 1577: Vas, Kis, 1638: Csorba, Kis (Uo. IV. 256.), Girolton 1539: Eczó, Nagy, 1577: Kis, Köblös, 1651: Márton, Tolvaj, Törpényi, Czondi, Fodor (Uo. III. 523—529.), Szilkeréken 1491: Dévai, Varga, 1577: Török, Dévai, 1635: Székely, Czeglódi, Dévai, 1683: Csonka, Méhes, Filep, Süket (Uo. VI. 531—536.), Kódor bírója 1554-ben Kis (Uo. IV. 389.), Pénteken XV. sz.: Barta, Kerekes, Szász, Perkel, Hegedüs, Szenes, Istvánfi, Orros, 1641: Pergó, Molnár (Uo. V. 422—430.), Ormányban 1653—58: 24 magyar egytelkes nemes, darabont és szabados (Uo. V. 301.), Némában 1524: Kis, Magyar, Szabó (Uo. V. 227.), Alparéten 1577: Fazakas, Turi, Kocsis, Adorján (Uo. II. 8.), Mányán 1577: Balázs, Pongrácz, 1595: 2 Pongrácz, Demeter, 1612: Demeter, Berkesi (Uo. V. 123—124.), Szekerestörpényben 1631: Lénárt, Dénes (Uo. VI. 293.), Szinyén XVI. sz.: Vas, Nagy, Gorbói, Affra, Kátóna, Szekrényes, Aranyos, 1611: Aranyos, Fazakas (Uo. VI. 458.), Páncélcsehen 1473: Bor, Faber, Byro, Pergethew, Wyfalwy, Mochy, Wegh, Iponya, 2 Zako, Kaythor, Thewkes, Buda, Bukas, Somogy, Golwy, 2 Sos, Fazakas, Isthwan, 2 Zalay, Warga, Molnar, Weres, Molway, Buda, 2 Zylagy, Gyrolthy, Fodor, Dyak, Byro, Zabo, Barber, Lazlo, Kono, Zakalothlan, Gogan, Karachon, Folnyagh, Gorbay, Bor, Kechethy, Bartha (Orsz. Levéltár, Bethlen lt.).

A Kiszamos bal partján elhelyezkedő magyar települési területet nyugat és észak felé középkori eredetű román falvak¹⁸ koszorúja határolja és vágja el a szilágysági és Szatmár megyei magyarságtól, köztük a középkorban két erős magyar szórványtelep — uradalmi központok — állt fenn: Alsóegregy (197) és Csákgorbor (394).¹⁹

A mezőségi magyarok

A KISSZAMOSTÓL KELETRE kezdődik a tulajdonképpeni Mezőség, erdőfoltokkal tarkított dombosvidék, mely sajátos domborzati viszonyainál fogva nemzetiségileg vegyes lakosság megtelepítését tette lehetővé. Mint legeltetésre és földművelésre alkalmas területet a magyarság már a királyság első századaiban megszállotta s néphatárát a *Nagyszamos jobb partján* rögzítette le. Itt alakultak ki népiségünk északkeleti kitolt állásai: Kapjon, Alőr, Kozárvár, Monostorszeg, Csicsó Mihályfalva, Baca, Retteg, Felőr, Csicsókeresztur, Várkudu, Szészárma, Szamoskócs, Virágosberek, Magyar Nemegy, Bethlen (461—475), Péterháza (490), Árpástó, Szentmargita, Mikeháza és Dés (477—480).²⁰ Kelet felé a *Sajó mentén* ugyancsak hosszú magyar falusor zárja le a Mezőségi magyar településterületet: Cegőtelke, Kentelke, Sajósárvár, Sajókeresztur, Sajószentandrás, Sajóudvarhely és

¹⁸ Az Egereg és Almás patakok völgyében a románság falvai a XIV. század végén kezdenek feltűnni: Csíglén, Prodanfalva, Egeregborzova, Farkasmező, Karika, Zsákfalva, Somróujfalu, Romlott, Felső- és Alsónyárló, Csömörölő (186—196), Galponya, Vaskapu, Egeregyósa, Ördögkút, Szentpéterfalva, Felsőegregy, Pusztarajtóc, Nagyrajtóc, Szilágybogya, Vármező, Meszeszentgyörgy, Kásapatak (198—209), Gurzófalva (103), Nyérce, Cold, Almásnyíres, Kiskökényes, Alsó-, Közép- és Felsőfüld, Komlósujfalu, Kendermező, Almásrákos, Almásbalázsháza, Kettősmező, Almásgalgó, Tihó, Szamosörmező (249—263). Elhelyezkedésük félreérthetetlenül mutatja, hogy a kővárvidéki románságból lezúzó népesség ülte meg őket. A Szamoskanyar hatalmas bükközeivel mintegy göcpontra és rezervoárra a délre és keletre irányuló román vándorlásnak, idecsatlakozik a Nagyszamos északi és az egyesült Szamos két partjának román teleporsó: Paptelke, Kiskalocsa, Csernek, Bezdédtelek (390—393), Gorbósalamon, Nagykeresztur, Tótszállás, Hegyköz, Kiskeresztur, Szurduk, Szalonnapatak, Csűrűfalva, Kisdoboka, Oroszmező, Kabolapatak, Tormapataka (395—406), Almáscsáka (6139, Zálha, Alsócsobánka, Gorbómező, Aszó, Felsőcsobánka, Vek, Gyurkapataka, Pusztajfalu, Tálósfalva, Kecskéháza, Antos, Bujdos, Kisigrice, Erdővásárhely, Nagymező, Alsóhagymás, Kálna, Semesnye, Közfalu, Nagyborszó, Oláhfordorháza, Döböröcsény, Csicsókápolna, Kishavas, Falkosány, Guga, Felsőkosály, Kackó, Törpepataka, Dészórtvélyes, Felsőbogáta, Alsóbogáta, Pestes, Révkolostor, Csatány, Szelecske, Désorbó, Csicsóujfalu, Lábfalva, Gáncs, Csicsógyörgyfalu, Négerfalva, Csicsóhagymás, Nagydebek, Dögmező, Diófás, Kőfarka, Alsóilosva, Kiskaján, Nagykaján, Középfalu, Alsókosály, Szamosmező, Galgó (407—460), Kód, Náprad, Kisgoroszló, Szamosdebrecen, Kismező, Hosszúujfalu, Szilágyrona, Turbóca, Csokmány, Aranymező (210—220). Ezekről északra egészen a Lápos völgyéig a XIV. században északról érkező román telepésrajok szállták meg az erdős vidéket.

¹⁹ Csákgorboron 1644-ben 80 kétségtelenül magyar férfijobbágy élt (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. F. 26.). Alsóegregy 1460-tól Magyareregynék nevezik. (Petri i. m. III. 334.)

²⁰ Baca, Szentmargita, Kapjon, Alőr, Felőr, Csicsókeresztur és Retteg 1405-ben Csicsó várához tartozó »magyar falvak« (Szolnok-Doboka mon. i. m. II. 395.), Csicsó Mihályfalva 1405-ben még »oláh«, 1553-ban már »magyar« falu (Uo. II. 395, 426.), ugyanakkor az 1405-ben már idézettekén kívül magyar faluk: Monostorszeg (Uo. V. 189.), Péterháza (Uo. V. 453.), Várkudu (Uo. IV. 521.) és Mikeháza (Uo. V. 166.). Kozárvár jobbágysai a XVI. században: Gedő, Bakai, Kádár, Marai, Mindenés, Baka, Byro, Ferencz, Szenes, Nagy, Szász, Pesch, Tatár, Damokos, Petkes, Szemes, 1618-ban Sajtos, Petkes, Vítális (Uo. IV. 431—435.), Árpástón 1566-ban Vajda, Jakó, Márton, 1577-ben Vajda, Móricz, 1615-ben Jó, Czikó (Uo. I. 70—73.), Kócson 1577-ben Sidó, Gergely (Uo. IV. 384.), Virágosberken 1645-ben jobbágynevek: Oláh, 5 Éles, Tamás, Nagy, Szabó, Imre, Győrfi, 2 Nagy, Kolozsvári, Fazakas, Veres (O. L. Kmon. Urb. f. 26.).

Somkerék (604—610).²¹ Körülöttük a XII. század végén érkezett szászok alapítottak falvakat, míg mögöttük a Radnai és Besztercei havasok román néptalaja következik.

A mezőségi részeken a XII. század végétől kezdve okmányszerűen is tudjuk a magyar falvak kialakulását követni. *A Bandó völgyében* Szentbenedek,²² Szásznyíres, Magyardécse, Almásmálon, Bálványosváralja, Csaba (481—485, 488), *a Mélyes patak mentén* Magyarberéte, Apanagyfalu, Bód, Vice, Magyarborzás, Kétel, Dellőapáti (496—502), Aranyosszentmiklós, Kékes, Mezőveresegeyház, Mányik, Búza, Melegföldvár (503—509), Szászszombor (221) és Feketelak (535),²³ *a Fűzes két partján* Szamosújvár (224), Szamosújvárnémeti, Ördöngösfűzes (511—512), Boncnyíres, Szamoshesdát, Vizszilvás, Dengeleg, Nagyiklód (513—517), Szék (519), Vasasszentiván, Vasasszentegyed, Kispujon, Cege, Göc, Császári (521—526), Nagydevecser, Kisdevecser, Szépkényerüszentmárton (329—531), Vasasszentgotthárd (534),²⁴ *Kolozs megyének a Kisszamostól keletre eső felében* Bonchida (539), Györgyfalva (546), Ajton (548), Magyarpata (550), Magyardezmér (552), Kolozs (555), Magyarkályán (558), Szovát (559), Visa (561), Vajdakamarás (564), Magyarkeszű (567), Mócs (568), Katona, Pusztakamarás, Noszoly, Botháza, Tótháza (571-575), Berkenyes, Szopor, Magyarfráta (578—580), Báld (582), Nagysármás, Tuzson, Ózdiszentpéter (584—586), Kiscég (590), Mezőviszolya, Mezőköbölkut (593—594), Komlód (602), Gyeke (537) és Légen (538) magyar lakos-

²¹ Kentelke 1622-ben magyar-szász református község, jobbágynevek: Zitas, Suster, Ernei, Konner (Névkönyv i. m. 1890. 9.), Sárváron 1475-ben 5 Fygei, 4 Orozfay, Zenthgothardi, Was, Mayus, Thalás, Boos, Mochy, Zarka, 2 Sutor, 2 Byro, Weres, Cheplew, Deak, Zekeres, Fazakas (Orsz. Levéltár, Bethlen lt.), Sajókeresztúron 1580-ban Szász, Kis (Szolnok-Doboka mon. i. m. VI. 15.), Sajószentandráson 1502-ben Székely, 1510-ben Völgyi (Uo. VI. 33.).

²² Szentbenedek gótikus római katolikus temploma ellenére már 1553-ban oláh falu (Uo. VI. 325.).

²³ Bödön jobbágyok 1505-ben Deák, Tóth, Szörös, 1524-ben Kis, 1576-ban Barla, Elek, 1654-ben Varga, Bartus (U. o. II. 265-266.), Búzán 1644-ben 23 jobbágy 29 fiúgyermekkel, 4 szabados 8 fiúgyermekkel, 4 özvegy 3 fiúval, 3 zsellér 1 fiúval mind magyarok, köztük 2 Oláh, 1 Szasz (O. L. Kmon. Urb. f. 26.), Magyarborzásán jobbágynevek 1499-ben Nyilas, Takács, Bán, Kis, Áles, Balás, Kutas 1577-ben Szilágyi, Henes, Kis, Bercsényi, 1610-ben 2 Székely, 1618-ban Rósa, Mészáros, 1654-ben Nagy, Bány, Pap, Kutas, Borzas, Sárközi, Rosa (Szolnok-Doboka mon. i. m. II. 253-256.), Kételyen 1435-ben Thyves, Ókrös, 1499-ben Varga, Baltazár, Hencz, 1576-ban Boldizsár, Bán, 1654-ben Szakács, Henc, Nagy, Boldizsár, Varga (Uo. IV. 353-355.), Mányikon 1523-ban Takács, Biró (Uo. V. 131.), Melegföldváron 1477-ben Bereczk, Biró, 1495-ben Burián, Kisburián (Uo. IV. 153.), Szászszomboron 1663-ban Dombi, Szikra, Gál. Ugyanitt 1407-ben egy oláh jobbágy, Bolgár László (Uo. VII. 159, 164.). Feketelakon 1596-ban 20 jobbágy, 1644-ben 5 jobbágy 6 fiúval és 1 szabados 2 fiúval él, mind magyarok (Uo. III. 437. és O. L. Kmon. Urb. f. 26.).

²⁴ Németin 1590-ben 9 magyar puskás, 1612-ben 20 magyar darabont és puskás élt, jobbágyok 1617-ben Somkuti, Aszalos, Kis, 1643-ban Fazakas, Gombos, Szabó (Szolnok-Doboka mon. i. m. VI. 259-261), Boncnyíresen jobbágyok 1525-ben Balynt, 1568-ban Olajos, Boros, Móré (Uo. II. 231-232), Heszáton 1509-ben Fodor, 2 Bereczk, Kocsi, Szabó, Fohnagy, Kapás (Uo. IV. 22.), Vizszilváson 1482-ben Hegedüs, Szentgyörgyi, 1598-ban 15 magyar jobbágy (Uo. VII. 121-124.), Dengelegen 1481-ben Tóth, Szilágyi, 1683-ban Kovács, Nagy (Uo. III. 265, 269.), Nagyiklódon 1483-ban Biró, Ori, Bonczidai, Budai, Pető, Magyarai, 1634-ben 22 család, köztük 1 Oláh, 1 Ficsor, a többi magyar nevű (Uo. IV. 73, 79.). Vasasszentiván 1597-ben »magyar falu« (Uo. VII. 66.), Szentegyeden jobbágyok 1505-ben Tar, Kádár, Jó, 1529-ben Székely, Török, 1555-ben Hertl, Kis (Uo. VI. 331-333.), Cegén 1667-ben Magyarai, Szőke, Kurta, Fekete, Béres (Uo. II. 482.), Göcön 1496-ban Markos (Uo. III. 547.), Kisdevecseren 1577-ben Mester, Ágoston (Uo. III. 293.). Szentgotthárdon, bár római katolikus egyházas hely volt a középkorban, már 1430-ban voltak oláhok (Uo. VI. 343.).

sága²⁵ gazdasági erőben és lélekszámban biztosították a táj magyar jellegét, de már a XIV. század közepe óta számolhatunk itt is román bevándorlással.²⁶

Román népszigetek

AZ ELŐBB ISMERTETETT területeken a magyarság és románság egymástól élesen elváló, külön tömbökben települt; a Mezőségeen jellegzetes vegyes lakossági helyzet jött létre. A földesurak a kiterjedt faluhatárokat megosztották és az eredeti magyar lakosság mellé románokat telepítettek. Így jöttek létre a XIV. század utolsó évtizedeiben és a XV. században a Mezőségeen gyakori ikerfalvak (az első Magyar- és Oláhfráta 1391-ben), melyeket »Magyar« és »Oláh« jelzővel különböztetnek meg egymástól. A XV. században hosszú sorát ismerjük az ilyen kettős falvaknak, nagy részük azonban később összeolvadt. Kétségtől ilyenek azok is, melyeket térképünkön román lakosságúnak tüntettünk ugyan fel, de tudjuk, hogy a középkorban vagy az újkor elején magyar egyházas helyek voltak: Röd (547), Béré (562), Mezőszentgyörgy (587), Mezőszilvás (589), Septér (595), Mezőörményes (596), Mezőszentmihály (599).²⁷ Ezekben a magyar és román lakosság együtt élt. Más esetekben a román telep véglegesen külön vált a magyar anyafalutól és új néven élt tovább, ismét más magyar faluk valamilyen oknál fogva elnéptelenedtek s román lakosságot kaptak. Az eredeti lakosság magyar voltát a helynevek éppen eléggé igazolják, a mezőségi román falvakat még a románok is magyarból átvett névvel nevezik.²⁸

²⁵ Pata románjai a XV. század elején tűnnek fel, mert akkor válik szükségessé az eredeti magyar telepet Egyházas- vagy Magyarpata névvel megkülönböztetni. Jobbágynevek XV. sz.: Fodor, Bewthes, Zöld, Székely (Csánki i. m. V. 393.). Az 1315 óta ismert Dezmér oláh ikerfaluja 1446-ban tűnik fel, a középkorban külön állnak Magyar- és Oláhdezmér. Középkori jobbágynevek: Szabó, Székely, Horváth (Uo. V. 345.). Az 1326 óta ismert Kályán 1457-ben Két Kályán néven szerepel, majd rövidesen mint Magyar- és Oláhkályán állandósul (Uo. V. 365.). Pusztakamaráson középkori jobbágyok Iso és Oswald (Uo. V. 395.), Berkenyesen Fodor, Dávid, Laki, Beythes (Uo. V. 334.), Szoporon Varga, Mátyus, 2 Biró, Retkes (Uo. 415.). Az 1331 óta ismeretes Fráta mellé 1391 körül telepítenek románokat, ez a telep viseli 1413 után az Oláhfráta nevet (Fekete-Nagy—Makkai i. m. 414.). Az 1329-ben feltűnő Sármás oláh ikertelepéről 1438-ban hallunk először, külön maradnak mint Magyar- és Oláh-sármás (Csánki i. m. V. 399.). Cég ikerfaluja, a mai Nagycég mint Oláh-cég szerepel, a magyar falutól megkülönböztetésül (Uo. V. 343.). Viszolyán 1506-ban Jankó Gál a bíró (Uo. V. 425.). Kőbölkút középkori lakosai: Zaaz, Biró, Geréb (Uo. V. 370.), Komlódon középkori jobbágyok: Modra, Ferenc (Uo. V. 369.), Gyekén Fodor, László (Uo. V. 357.).

²⁶ A középkori eredetű mezőségi román falvak a következők: A Nagyszamos balpartján Om-lásalja (476), Alsó- és Felsőoroszfalu, Füge, Felső- és Alsóegres (491—495), a Bethlen család középkorvégi telepítései. A Bandó-völgyben Csabaújfalú, Bátor és Coptelke (486, 487, 489). A Füzes mentén Cente (503), Füzesmikola (512), Kisiklód (518), Kisszék (520), Mohaly (527), Kékesvásárhely (528), Erdőszombattelke (532), Kötke (533), nagyrészt a Wass család XIV. századi telepítvényei; a kolozsi részeken felek (545), Bós (549), Oláh-pata (551), Oláhdezmér (553), Kara (554), Korpád (556), Oláhkályán (557), Kötelend (560), Palatka (565), Pete (566), Mezőszombattelke (570), Mezőőr (576), Aranykút (577), Oláhfráta (581), Kissármás (583), Meződomb (588), Nagycég (591), Budatelke (592), Lompért (597), Mezősolymos, Oroszfája és Nagynyulás (600—603), a XV. század elejétől kezdődő román bevándorlás eredményei nagyrészt. A kolozsmegyei falvak nemzetiségváltásának sajátos okaihoz lásd Balázs i. m. 39—40.

²⁷ 1500 körül még külön Magyar- és Oláhröd van (Uo. V. 397.) Béré 1411-ben »habitoribus destitutak«, 1467-ben mint Oláhbéré tűnik fel (Uo. V. 332.). A többiekre lásd Balázs i. m. 38—40. Megjegyzendő, hogy a középkorban Palatka, Bós és Kara is magyar-román ikerfalvak voltak, mára azonban román többséggel összeolvadtak. (Uo. V. 379.)

²⁸ Erre vonatkozólag lásd: Kniezsa István: Erdély földrajzi nevei, »Erdély«, Bpest., 1940. 77.

VÉGIGTEKINTVE így a felvett területet, megállapíthatjuk, hogy az egész középkoron át s az újkor elején is az észak-erdélyi nemzetiségi kérdés fejlődése szabott mederben, a terület földrajzi adottságainak megfelelően alakult. A magyar falvak a termékeny folyóvölgyekben az ún. energikus pontokat foglalták el s a lakosság számát tekintve is, komoly agglomerációkká nőttek ki magukat. A határaiukba települt kis román szórványok nem módosították érezhetően a táj etnikai képét, emellett az életforma, a vallás és nyelv különbsége mindkét részen megakadályozta a tömeges beolvadást. Szórványos asszimiláció ugyan, mint az érintkezés természetes velejárója, a nyelvi határterületeken kétségkívül előfordult, tudunkkal azonban inkább a magyarság javára, amint azt Zsibó, Inó vagy Oláhfenes említett esetei s a magyar falvakban előforduló »oláh« jobbágynevek bizonyítják. A románságnak ezeket a veszteségeit némileg ellensúlyozta a hegyvidéki magyar pásztoroknak a beolvadása, akik a román tömegek közt nem sokáig őrizhették nyelvüket. Az igazi mozgalmasságot ebben a korban a növekvő ütemű román bevándorlás jelentette, mely a hegységek üres területeit töltötte fel s a XIV. század végétől kezdve a Mezőségekre is kicsapódott, bár a románság ekkor még alig lépte át természetes életterületének határait. A román falvak azonban bármennyire is nagy számot képviselnek a középkor végén, lélekszámban mégsem haladhattak meg a magyar falvakat, mert a hegyvidéki település természeti korlátainak következtében is általában 6—10 jobbágycsalád fért meg kereteik közt, míg a magyarokban nem ritka az 50—60 jobbágycsaládnyi átlag.²⁹ Tehát a XVI. század közepéig, amennyiben észak-erdélyi szórványkérdésről beszélhetünk, az csak a magyar néptömb között élő román szórványokra vonatkozhatik.

A pusztulás kezdetei

AZ ERDÉLYI NEMZETISÉGI ERŐVISZONYOK terén a XVI. és XVII. század eseményei végzetes fordulatot idéztek elő. A háborús csapások, melyek az országot sújtották, gyökerében támadták meg a magyarság népi életerejét s a románság előzönlötte a magyar néptalajt is.

Kétségtelen, hogy már a középkorban hozzájárultak a román terjeszkedéshez a magyarságot ért katasztrófák is, ezeknek méreteiről és következményeiről azonban nem állnak pontos adatok rendelkezésünkre. Nem ismerjük közelebbről a XIV. század közepén pusztító pestisjárvány népesedési okozatait, s az 1437—38. évi parasztlázadást is csak valószínűség szerint hozhatjuk kapcsolatba Észak-Erdély magyar jobbágylakosságának megfogyatkozásával, a XVI. század háborús eseményeinek a nemzetiségi egyensúlyt erőszakosan megbontó hatásáról azonban már biztos adataink vannak.

Zápolyai János és Habsburg Ferdinánd küzdelmei Erdélyt is évekre hadszínterré tették s a polgárháború áldozatait növelte a külső erők beavatkozása; főleg Rares Péter moldvai vajda pusztító becsapásai.³⁰ Fráter György halála után különösen válságos esztendőök szakadtak az országra, Castaldo császári tábornok megszálló csapatai sáskajárásként élték fel azokat a vidékeket, ahová beszállásolták

²⁹ A Középkori román falvak lélekszámára vonatkozólag lásd: Makkai László: Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben, 8. (Klny. a Hítel 1941. évi folyamából.)

³⁰ 1545-ben Péter vajda martalócai égették fel a búzát (Szolnok-Doboka mon. i. m. II. 311.).

őket, úgyhogy az 1553. évi kolozsvári országgyűlés panasza szerint egész vidékek néptelenedtek el sanyargatásaik miatt.³¹ 1556-ban a visszatérő Izabella királyné segítségére jövő moldvai hadak a hosszú ostrom alatt tartott Szamosújvár és Bethlen környékét tették tönkre,³² a nyugati határszélen, főleg Szilágy és Szatmár megyékben pedig János Zsigmond és a felső-magyarországi császári hadvezérek háborúskodása teremtett a föld népe számára elviselhetetlen helyzetet. 1570-ben már olyan Doboka megyei falvakról hallunk, melyekben a kipusztult keresztények (magyarok) helyén oláhok s más nemzetiségek élnek.³³

Az igazi katasztrófát a mezőségi magyarságra azonban a századforduló éveit hozták. 1599—1600-ban Mihály vajda gyűlevész hadai pusztították végig Erdélyt, majd a goroszlói csata (1601. aug. 3.) után bosszútól lihegve bocsájtotta hajdúit éppen Észak-Erdély falvaira s részben ez is okozta vesztét, az oktan dúlásokon felháborodott Básta meggyilkoltatta. A prédára éhes szabadcsapatokkal azonban Básta sem bírta, a Báthori Zsigmond visszatéréssel kiújult harcok minden fegyverkezést lehetetlenné tettek. 1602. elején, Beszterce ostromával kapcsolatban elpusztult, elnéptelenedett a Mezőség északi fele. »Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe — rettenetes nagy hidegségben. Nem találának magoknak rejteket; erdőben is felkeresék őket, nagy kegyetlenséget rajtok téznek... kikben azután sokat láttunk, hogy koldultanak, kik azelőtt marhás emberek voltak és jól bírták magokat« — írja a szemtanú.³⁴ Az 1603-ban történt összeírás szerint alig volt falu, amelyik ezeket az időket átvészelte volna. *A Mélyes völgyében* Apánagyfalva, Mányik és Bőd teljesen elpusztultak, Aranyosszentmiklóson 5 lélek és 5 ház, Búzán, a hajdan népes mezővárosban 4 lélek és 5 ház, Feketelakon 5 lélek, Melegföldváron 3 lélek, *a Fűzes mentén* Boncnyiresen 2 lélek, Császárin 1 lélek és 1 ház, Centén 5 lélek, Kisdevecseren 6 lélek és 6 ház, Nagydevecseren 8 lélek, Vasasszentivánon 2 lélek maradt; *a Nagyszamos partján* Monostorszeg, Alőr, Míkeháza, *a Sajó mentén* Kentelke és Sárvár pusztán állottak, Kapjonban csak 4 lelket találtak.³⁵ Messze környék vált ember nem lakta tájékká. »E romlást szenvedék e helyek: Kolosvár, Deés tartomány vidéki, Gyalu, Bánffi Hunyad, Kalotabeliek, Görgény, Beszterce vidéke és nagy sok többen.³⁶ Már 1602-ben azt jelenti Básta, hogy Erdély régi jólétének alig vannak nyomai, a fegyver, a tűz, a pestis és az éhség megemésztették, főleg a jobbágyságot.³⁷ 1603-ban Székely Mózes török-tatár hadai és Básta vallonjai és hajdúi egymással versengve dúlták el azt is, ami maradt. »Annyira megromlottunk — panasolja az 1604. évi kolozsvári országgyűlés —, hogy szegény jobbágyaink elpusztultanak, hogy igen kevés helyen lakik falun egy

³¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 441.

³² Uo. I. 483.

³³ ...»que olim a cristianis culte et inhabitata fuissent et per varia disturbia et incursiones hostium devastate exitissent, nunc autem a Valachis et aliis nationibus habitarentur« (Szolnok-Doboka mon. i. m. I. 91.).

³⁴ Enyedi Pál (tkp. Szamosközy István) éneke az erdélyi veszedelmekről (Mikó Imre: Erdélyi Történelmi Adatok I. Kolozsvár, 1855. 187.).

³⁵ Szolnok-Doboka vm. mon. i. m., a szóban forgó falvaknál.

³⁶ Enyedi Pál i. m. 188.

³⁷ »Questo regno havuto fama de essere pieno di tutte le cose necessarie. Fu veramente tale, ma ne restano a pena i vestigii, in tal modo il ferro, il fuoco, la peste, le fame l'hanno consumato. N' è ben avanzata qualche nobiltà, ma il villano, ch'è quello che dà al vivere e fa l' entrate, è morto.« Magyar történelmi Emlékek I. 37. k. 135.

vagy két ember; az hul pedig laknak is valami kevesen, éjjel-nappal rajtok vagyon a vitézljő rend.³⁸

E szörnyű esztendőök népesedési következményeit mutatja, hogy Vasasszentgotthárd földesurái még 1638-ban is Moldvába küldenek telepítési ügynököket jobbágyot szerezni.³⁹ A XVII. században egyszerre felszökik a mezőségi jobbágyok közt a Moldvai név arányszáma, de arra is van adatunk, hogy Kővárvidékéről is megindult a románságnak dél felé való özönlése.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan a XVI. században még magyar lakosságú falvakban feltűnedeznek a román jobbágynevek.⁴¹

Két pogány közt

FÉL ÉVSZÁZADOT sem tartott »Erdély aranykora« s II. Rákóczi György lenyelországi kalandja után újból tűzbe-vérbe borult minden. 1658-ban a tatár kán a Maros völgyön feljőve a Nádas mentét, Kalotaszeg, az Almás völgyét és a Szilágyságot dúlta végig, 1660-ban Szeidi Ahmed pasa a Szilágyság, az Almás és a Borsa völgye elpusztítása, Rákóczi leverése után a Szamos mentén Désig küldi portyázóit s visszatérve az Érmelléket hamvasztja el.⁴² Váralmás, ahol 1644-ben még 99 színmagyar férfi jobbágyot számoltak össze, úgy elnéptelenedett, hogy református papját sem tudta eltartani.⁴³ A lakosság, ha le nem vágta vagy rabszíjra nem fűzték, menekült, amerre látott. Almásszentmária református egyházának kelyhét a középlakiak vették őrizetbe, azzal, hogy »ha a futásból hazajönek, adják vissza.«⁴⁴ Sohasem tértek vissza, s a falu ma tiszta román. S hány magyar község lakói maradtak örökre oda, hogy helyüket a jövevény románságnak engedjék át! 1661-ben Ali pasa jött be Kemény János ellen, s a fejedelmet üldözve a Szamos völgyén a szatmári részekig hatolt, majd visszaútjában Dés és Marosvásárhely között a Mezőségen vágott át, miközben egyik rablócsapata a Borsa és az Almás völgyét kereste fel újból. Az egykorúak horribilis lélekszám tekintetében érte. Ha az adatok nem is egészen megbízhatóak, nyugodtan hihetünk a szemtanúnak, aki szerint »az egész ország elpusztult, a török annyi lakost hajtott el, hogy Erdély csaknem sivatagnak látszik.«⁴⁵

Ezúttal az sem adatott meg a szerencsétlen tartománynak, ami Básta kora után megadatott: néhány évtizednyi nyugalmi idő. Várad eleste után a török hódoltság területe Kolozsvárig és Désig terjedt ki, éppen azt a vidéket sújtották tehát

³⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek V. 264.

³⁹ Szolnok-Doboka mon. i. m. VI. 348.

⁴⁰ 1644-ben Budatelkén 13, Kócson 3, Centén 4, 1651-ben Dombon 3, Pagocsán 1, 1697-ben Sárváron 1 »Moldvai« (Moldowan, Molduan, Moduai stb.) jobbágynev fordul elő (Országos Levéltár. Kmon. Urb. f. 26.).

⁴¹ A románok újabb kori bevándorlásáról Jakó Zsigmond (A románság megtelepülése az újkorban, »Erdély és Népei«, Bpest., 1941.) és Szabó T. Attila (A románok újabb kori erdélyi betelepülése, Hítel, 1942. 3. szám) alapos tanulmányokat írtak, eredményeik könnyen hozzáférhetőek lévén, fölöslegesnek tartom itt újraközölni azokat.

⁴² A XVII. századi Erdély területét érintő török hadjáratokról tanulságos térképet közöl Hóman-Szekfű: Magyar történet, Bpest., 1935. IV. 80.

⁴³ Névkönyv i. m. 1872. 10.

⁴⁴ Uo. 13. 1.

⁴⁵ A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi S. Bpest., 1898. VII. 123.

a török martalócok garázdálkodásai, melyet Básta hajdúi mégsem pusztítottak el teljesen. A Kisszamos bal partjának magyarsága ekkor szenvedte a végső, ezúttal végzetes csapást, mely szórványsorsba taszította. Récekeresztur esete, ahol 1674-ben még csupa magyar jobbágy él, de református temploma 1706-ban már romokban hever és hívei megfogyatkoztak,⁴⁶ nem egyedülálló, Kolozs és Szolnok-Doboka megyék nyugati felének falvai hasonló helyzetbe kerültek. A Váradhoz közel eső vármegyékben »ez időben öt-hat mérföldnyire is egy faluban egy kunyhó nem volt, egy ember nem lakott; elraboltattak, levágattak és a dög miatt meghaltak«.⁴⁷

A török pusztításokba belekapcsolódtak s a pogány kiverése után még évtizedekig folytak a kuruc-labanc háborúk emberirtó vállalkozásai. Az Érmelléke már 1682. előtt áldozatul esett a »két pogány« közti harcnak; németek, törökök és »szatmári tolvajok« Érgiroltot, Érhatvant, Érkávást, Érkisfalut, Érszodorót, Peleszarvadot, Szödemetert, majd beljebb Zálnokot, Korondot, az ekkor véglegesen megszűnt Apácát, a Szamosmentén pedig Benedekfalvát és Vicsát felprédálták, elnéptelentették és velük pusztult a szomszédos falvak egész sora.⁴⁸ A szilágysági magyarok szörnyű sorsát Szilágybagos esete szemlélteti: 1553-ban még 63 adófizető és 94 adómentes jobbágy lakja, 1663-ban történt feldúlása után 2 ház maradt benne, 1708-ban lakói közül »heten, vagy nyolcan imitt-amott a gazokon magokat megvonni kénytelenítették«, a többi kibujdosott. Még 1715-ben is csak 11 háztartást számoltak benne össze.⁴⁹ Szilágybagos ugyan kiheverte veszteségeit, de ezt nem sok, hasonló szenvedéseken átment magyar faluról mondhatjuk el; a többség elvesztette magyar jellegét. Amelyik a háborús pusztítások ellenére sem halt ki egészen, azt az osztrák hadsereg zsarolása s a katona-beszállásolástól való félelem ugrasztotta szét.⁵⁰

A Rákóczi-szabadságharc megint a Mezőséget próbálta meg; Kolozsvár évekig tartó ostroma alatt az ellenfelek felélték a környéket és feltették a koronát az előző évszázad munkájára. 1703. december 17-én éjszaka például a lovas németek Dengeleg körül 9 falut borítottak lángba, úgy, hogy Dengeleget még 1713-ban is elpusztult falunak mondják.⁵¹ A háborús csapások sorozatát a tatároknak 1717-ben történt beütése zárja be, ekkor égett el az 1704-es tűzvész óta alig tengődő Cege, s valószínűleg ennek következtében kellett 1730-ban Kozárváron románok betelepítését megengedni.⁵²

A háborúk örökös vele járó réme, a pestis a kifosztott, éhező vidékeken szinte sűrűbben szedte áldozatait, mint a fegyver. A kortársak szörnyű képet festenek egy-egy járvány lefolyásáról, üres házak, kihalt falvak jelzik hódító útját. Észak-Erdélyben az utolsó nagyobb méretű pestis 1742-ben dühöngött s főleg Szilágy

⁴⁶ Szolnok-Doboka mon. i. m. V. 543, 545.

⁴⁷ A 45. számú jegyzetben i. h.

⁴⁸ Petri i. m. az egyes faluknál.

⁴⁹ Uo. III. 60–62.

⁵⁰ Pl. a szilágy megyei Egrespatakon. Uo. III. 344.

⁵¹ Szakái Ferenc naplója, »Erdély Öröksége«. Szerk. Makkai László. Bpest., 1942. VII. 165.

⁵² Szolnok-Doboka mon. i. m. II. 490. és IV. 443.

megye lakosságát tizedelte meg.⁵³ Minthogy pedig a járványok útja rendszeren egybeesik a hadseregek útjával, ekkor is azok a magyar falvak szenvedtek, amelyeket félszázaddal előbb az ellenség pusztított. Ákoson 258-an haltak meg és csak 219-en maradtak életben, Zsibón a halálesetek száma meghaladta a 800-at, Varsolcon 138, Hadadon 174 áldozatot követelt a járvány, Korondon és Mocsolyán az életbenmaradtak egyetlen házbán elfértek. Ezek az adatok elképzelhetővé teszik a XVII. századi pestisjárványok méreteit; ha a XVIII. század közepén, mikor az ország nyugalmasabb állapotok között volt, ilyen halálozási számok fordulhatnak elő, mennyivel súlyosabb lehetett a csapás háborús bizonytalan viszonyok közt!

Történelmi mérleg

HA MEGKÍSÉRELJÜK a kérdés történelmi mérlegét a pillanatnyilag rendelkezésünkre álló adatok alapján felállítani, a pusztulás valódi méreteit megdöbbenítő számok tárják elénk. *Szilágy megye* 106 magyar falujából 46 veszítette el magyar többségét; legtöbbet szenvedett a Szamos mente (10 faluból 7 lett román többségű), éppen felére olvadt az Érmellék, majdnem felére a Zilah-Kraszna- és Szilágy-völgy magyar falvainak száma (28:14, ill. 44:18), aránylag jobb a helyzet a Kulsaly völgyében (14:5) s még inkább a Berettyó mentén (10:2). *Kolozs megyében* 56 falut veszítettünk a 113-ból, tehát kereken 50%-ot. A legrosszabb a helyzet a Borsa-völgyben (13:1), a megyei átlagnál rosszabb a Mezőségen, a Nádas mentén és az Almás völgyében (31:19, ill. 27:15 és 15:10), felét teszi a veszteség a Kapus- és Kiszamos-völgy falvainak (12:6), úgy, hogy abszolút többségét falvainknak egyedül Kalotaszegen sikerült megőriznünk (15:5). *Szolnok-Doboka* helyzete a leg súlyosabb, itt még harmada sem maradt meg a magyar többségű falvaknak (96:76). A tájegységek közül aránylag tömör magyarságot őriz a Bandó-völgy (6-ból 2 románosodott el) s ehhez kapcsolódva a Nagyszamos mente (20:14, tehát 6 magyar falu), a Sajó, Fűzes és Mélyes mente azonban már nagyon elpusztult (7:5, ill. 19:14 és 15:13) s a Kiszamos bal partján egyetlen magyar többségű falu maradt (29:28). Végeredményben *a tárgyalt terület 318 magyar falujából 178 vált román többségűvé.*

A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN Erdély mezőségi tájainak magyarsága számbelileg megfogyatkozva, gazdaságilag tönkretéve kellett, hogy elébe menjen egy olyan korszaknak, mely semmiben sem kedvezett az erdélyi magyar népi erő újjászervezésének. Az újra meg újra elpusztított falvak lakosságának egy része a török dúlás után éppen akkor népesedő Alföldre menekült és részt vett a középkori magyar néptalaj visszahódításában. Más része, éveket töltve a viszonylagos biztonságot nyújtó hegyvidéken,⁵⁴ *életszínvonalá kényszerű csökkenése folytán életmód-*

⁵³ Az 1742–43. évi pestis a következő Szilágy megyei falvakban pusztított: Szécs, Görcsön, Érkávás, Érhátvan, Érkörös, Szarvad, Újnémét, Érszodoró, Pér, Ákos, Szopor, Szakácsi, Tasnád, Csög, Érmindszent, Girólt, Érszentkirály, Érkisfalu, Hadad, Nádasd, Bogdánd, Korond, Erked, Kusaj, Varsolc, Bagos, Borzas, Somáj, Mocsolya, Vicsa és Derzsida, tehát egy-kettő kivételével mind magyar falvakban, és pedig olyanokban, ahol az előző háborús korszak amúgy is meggyöngyöztette és számbeli kisebbségbe taszította a magyarságot. A pestis leírását lásd Jancsó Béla: *Date nouă despre epidemia de ciomă din Ardeal în 1742–43*, Cluj, 1933. Az 1711. évi pestis áldozatairól néhány adatot közöl Szabó T. Attila i. m. 137. 1

⁵⁴ A havasra menekült lakosságot gyakran csak úgy lehetett visszatérésre kényszeríteni, ha kalibáikat felégették. Jakó i. m. 127–128.

ban, gondolkozásban, majd nyelvben és vallásban mind közelebb sodródott a románokhoz, s ez az asszimilálódás azután is folytatódott, mikor elhagyott falujába román telepésekkel együtt tért vissza.

Tudományos és nem tudományos körökben már régóta ismerik, vizsgálják és értelmezik azt a feltűnő körülményt, hogy a XVIII. század elején összeírt jobbágyok között, román jellegűnek minősített falvakban milyen gyakoriak a magyar családnevek. Ez a tünemény már a középkor végétől kezdve előfordul és részben azzal magyarázható, hogy a román családnevek kialakulása a magyarokénál később indulván meg, az összeírók maguk adtak megkülönböztető előneveket a csak keresztnévvel rendelkező jobbágyoknak. Olyan helyeken azonban, ahol az ilyen magyar családneveket a román lakosság bizonyíthatóan maga is használta — s ez a helyzet úgyszólván mai napig az egész Mezőségen és Szilágy megyében — ez a feltevés nem állhat meg, mivel a nevek állandósulása csak folytonos, mindennapi használat útján jöhet létre. Az idevágó kutatások ugyan ma még teljességgel hiányoznak s ismerve az erdélyi jobbágylakosság állandó belső vándorlása miatt előálló azonosítási nehézségeket, talán nem is kecsegtetnek sok sikerrel,⁵⁵ mégis fel kell tételeznünk, hogy a román jobbágyok magyar családneveinek csak egy része tulajdonítható a szökésekkel kapcsolatos névváltoztatásoknak,⁵⁶ más részük valóban magyar nyelvű közösségekben alakult ki és sokszor magyar eredetet takar. Különben olyan falvak magyar névanyaga, melyek az összeírás adott pillanatában kétségtelenül román jellegűek, s a magyar nevek állandó használatát más egykorú források (pl. anyakönyvek) vagy a mai helyzet bizonyítják, teljességgel érthetetlen lenne. Annál inkább, mivel az ősi román néptalaj falvaiban, még ha az összeíró magyar is, a névsorokban a magyar nevek lényegesen ritkábbak vagy egyáltalán nem fordulnak elő.⁵⁷

A mezőségi magyar népelem nagyfokú elrománosodását tehát történelmi ténynek kell elfogadnunk, ha pillanatnyilag nem is áll módunkba ennek arányairól

⁵⁵ V. ö. Maksai Ferenc: Magyar-román együttélés az erdélyi részeken. Erdélyi Múzeum, 1942. 242. sköv. 1.

⁵⁶ Egészen kirívó esetet közöl Szabó T. Attila i. m. 142. 1.

⁵⁷ 1538-ban Oláhzsukon Kys, Fodor, Phylep, Zabo, Wak, Nagh, Serfezew, Magyar, Foghas, Santha, Sypos stb. jobbágynevek, de nagy részük viselőinek nemzetiségét elárulja az ortodox egyházban szokásos keresztnév. Természetesen a nyugati és keleti egyházban egyaránt szokásos keresztnévek esetében a nemzetiségi hovatarozás még megközelítőleg sem dönthető el. 1644-ben Budatelkén a következő jobbágynevek fordulnak elő: Veres, Kopasz, Hegyes, Farkas, Kis, Ravasz, de ortodox keresztnévvel, ugyanakkor 13 »Molduan« és néhány Kóvári, jelezve a lakosság egy részének származási helyét. (Erd. Nemzeti Múzeum, Suky lt. C/20. és Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.). A XVIII. század eleji összeírásokban főleg Közép-Szolnok és Kraszna megyékben, tehát a mai Szilágy megyében van feltűnően sok magyar nevű román, bár a megye lakosságának 50%-át már akkor is románnak kell tartanunk. Összehasonlítául közöljük a fogarasföldi, ugyanolyan körülmények közt készült összeírást is.

Megye	Összeírás éve	Magyar nevű jobbágy	Róman nevű jobbágy
Közép-Szolnok	1715	775	312
Közép-Szolnok	1720	1885	705
Kraszna	1715	366	59
Kiaszna	1720	748	219
Fogarasföld	1713	216	1579

(A fogarasföldi magyarok Fogaras és Sárkány városokban élnek.) Ebből is látható, hogy ahol a románok a középkor óta otthon van, az összeírók mindenütt román neveket találtak. Lásd: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, Magyar Statisztikai Közlemények XII. Bpest., 1896. 60, 61, 66, 68 és 206. A kötet egyébként is sok értékes adatot tartalmaz a népesedési viszonyokra vonatkozólag.)

ÉSZAK-ERDÉLY NEMZETISÉGI VISZONYAINAK TÖRTÉNELMI TÉRKÉPE

- Magyar falu vagy város
- A XVII. sz. óta elrománosodott magyar falu v. város
- Román falu
- † Középkori róm. kat. egyház
- + Protestáns egyház
- - Megyehatár

Tervezte: MAKKAI LÁSZLÓ

Rajzolta: LÉTAY LAJOS

tiszta képet alkotni. A már említett életforma-változtatáson és állandó együttélésen kívül az asszimiláció fő okát az egyházi gondozás válságában kell keresnünk. Az erdélyi magyarság, a Székelyföld egyes vidékeit kivéve, túlnyomó többségében református vagy unitárius vallású volt. A nemzeti fejedelemség bukásával a protestantizmus elvesztette a hivatalos támogatást, a zavaros időkben tömegesen elpusztult eklézsiák visszaállítására sem anyagi, sem erkölcsi lehetőség nem adódott és a pásztor nélkül maradt hívek a hatalmi eszközökkel is pártfogolt görög katolicizmus táborába olvadtak bele, ami jórészt együtt járt az elrománosodással. Számos buzgó katolikus földesúr egyenesen elősegítette ezt a folyamatot, megakadályozva protestáns jobbágynak vallásgyakorlatát. A földesurak magatartása egyébként is a románság terjeszkedését mozdította elő, mert az igényesebb, törvény adta jogainak tudatában makacsabb magyar jobbágnak elébe helyezték az engedelmességnek mutakozó román.⁵⁸ Káros illúzióiból csak a Hóra lázadás rémségei ébresztették fel az erdélyi nemességet, de a röviddel azután meginduló nemzetiségi öntudatosodás, majd a nyelvharc megmerevítették az addig úgyszólván cseppfolyós állapotban levő határozatlan nemzetiségi erőviszonyokat s a nyelvileg és vallásilag elszakadt magyart a folyton erősödő nemzeti érzés véglegesen a másik táborhoz kapcsolta. Messze vezetne, ha kitérnénk itt arra, hogy a nemzeti gondolat ébredése milyen végzetesen hátrányos helyzetben találta a magyarságot, annyi azonban tény, hogy a mai etnikai térkép egy olyan adott pillanatnak hosszú időre szóló lerögzítése, melyben a magyarság, nem lévén ura sorsának, nemcsak hogy nem tudott idegeneket a maga részére vonni, hanem saját bizonytalan s talán kedvezőbb időkben megmenthető véreit is elveszítette.⁵⁹

MAKKAI LÁSZLÓ

⁵⁸ A protestáns–görög katolikus és magyar–román viszonylatra vonatkozólag itt, helyszűke miatt csak Szabó T. Attila idézett művére utalok.

⁵⁹ A mellékelt térkép egyházi adatait az idézett munkákon (Petri, Csánki, Szolnok-Doboka mon., Névkönyv) kívül Ortvy Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején c. munkájából vettem (2 kötet és térképek, Bpest., 1891.). A szövegben a falunévek után közölt számok a térkép számaikat jelentik. A térképen feltüntetett egyházi adatokat fölöslegesnek tartottam a szövegben újra közölni, úgyszintén nem bizonyítottam a ma is magyar többségű falvak régi magyarságát. Szórványfalunak, azaz elrománosodott falunak tekintettem mindazon falvakat, melyek a XIX. században román abszolút többségűek. Természetesen a magyar szórványok közt vannak igen erős, életképesek is, de ezeket a parány-szórványoktól megkülönböztetni sem a térképen, sem a szövegben helyszűke miatt nem volt mód. Ezúton köszönöm meg dr. Jakó Zsigmond szívességét, mellyel figyelmemet az Országos Levéltárban és az Erdélyi Nemzeti Múzeumban őrzött néhány jobbágyösszeírásra felhívta.